

Izlaganje na znanstvenom skupu

UDK: 323.15:341.72/.73

323.15:304.4

341.234

Kulturalna zaštita etničkih manjinskih zajednica kao instrument prevencije eskalacije etnopolitičkih sukoba

GORAN BANDOV*

Sažetak

Kulturalna manjinska zaštita postavlja se kao gotovo idealan okvir zaštite etničkih i nacionalnih zajednica. Njezini instrumenti namijenjeni su zaštiti etničkog i nacionalnog identiteta, a kroz njega i zaštiti kulturalnih vrijednosti na kojima se temelji sama zajednica. Iako znanstvene škole etniciteta nemaju jedinstven stav prema kulturi, kulturalnim vrijednostima te njihovom utjecaju na etnički i nacionalni identitet, teško je zamisliti modernu manjinsku politiku bez kulturalnih instrumenata. Samo njihova primjerena zaštita može osigurati postojanje etničkih i nacionalnih zajednica. Najmoćniji instrument kulturalne manjinske zaštite je materinji jezik, koji je neodvojivi dio etničkog i nacionalnog identiteta. Unutar instrumentarija kulturalne zaštite nalaze se mnogobrojni instrumenti poput obrazovanja i informiranja na manjinskom jeziku, udruživanja pripadnika manjinske zajednice u kulturalne udruge i institucije te simbola i znakovlja manjinske zajednice.

Ključne riječi: etnicitet, etničke manjine, kultura, kulturalna prava, zaštita etničkih prava

Kulturalna dimenzija zaštite etničkih manjinskih zajednica

Kako bi se mogla primijeniti odgovarajuća kulturalna dimenzija zaštite etničkih i nacionalnih manjinskih zajednica trebalo bi točno utvrditi koga i

*

Goran Bandov, M.A., M.P.S., Centar za europske i mirovne studije (Centre for European Peace and Security Studies – ZEUS), Institut za istraživanje mira i sigurnosnu politiku Sveučilišta u Hamburgu (Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg – IFSH), e-mail: gbandov@net.hr

što se zapravo treba štiti, koji je odnos kulturalnih vrijednosti i etniciteta te koji su instrumenti te zaštite. Ako se prati logika samog naziva zaštite – zaštita etničkih i nacionalnih manjinskih zajednica – dolazi se do zaključka da se zaštita pruža etničkim i nacionalnim manjinskim zajednicama kao samostalnim grupama unutar određenog društva. Ipak, manjinska prava su neupitno i prava pojedinaca koja se tek svojim izražavanjem uokviruju kroz kolektivna prava – znači, zaštitom manjinske zajednice pruža se zaštita i grupi, samim pripadnicima manjinskih zajednica kao individuama unutar tih manjinskih zajednica, ali i pojedincima izvan tih zajednica – kao pripadnicima samog društva u kojem žele ostvariti određenu zaštitu. Kako su i kolektiv i pojedinac vrlo slojeviti subjekti društvenog djelovanja čije su cjelokupnosti u mnogočemu vrlo različite, treba istaknuti da primarni cilj te zaštite nije zaštita cjelokupnosti kolektiva i pojedinca, nego etnički i nacionalni identitet kao osnovni kohezivni element između pojedinaca i kolektiva, ali i kao ključni fenomen u (samo)definiranju pojedinaca i kolektiva. Ako etnički ili nacionalni identitet nije ključni fenomen (samo)definiranja pojedinaca i kolektiva, onda on postaje sam po sebi manje značajan, gubi primarni status, a time i potreba zaštite postaje suvišna. No, ako je identitet kao što je navedeno ključni fenomen (samo)definiranja, onda se djelotvorna zaštita cjelokupnosti tih kolektiva i pojedinca može pružiti isključivo kroz njegovu zaštitu – zaštitu etničkog i nacionalnog identiteta.

Pojedinci kao pripadnici manjinske zajednice su odlučujući kreatori etničkog i nacionalnog identiteta te zajednice. Neupitno je da najznačajniju ulogu u stvaranju tog identiteta ima elita same zajednice, koja kao vodeća skupina u zajednici ima moć nametnuti svoje tumačenje, poglede, kriterije – čak i sam smisao etniciteta i nacije ostalim pripadnicima zajednice. Ipak, neosporno je da i svaki pojedinac koji je pripadnik te zajednice može svojim (ne)djelovanjem utjecati na određene promjene i sama tumačenja tog identiteta. Slijedom toga, moguće je govoriti o dvije razine cilja zaštite – kolektivnoj i individualnoj te o primarnom cilju zaštite – etničkom ili/i nacionalnom identitetu – kroz koji se zapravo pruža zaštita cjelokupnosti kolektiva i samog pojedinca kao pripadnika manjinske zajednice.

Etnički i nacionalni identitet ima tek sekundarni ili čak tercijarni značaj u redovnim životnim situacijama, no kada dođe u opasnost postavlja ga se kao primarnu odrednicu kojoj se mora pružiti određena zaštita. Posebno brzo dolazi u primarni položaj kada se grupa ili sam pojedinac nađu u situaciji oskudijevanja političkim i socioekonomskim resursima. Tada je povezanost i međuovisnost unutar manjinske zajednice najizraženija, a mogućnosti manipulacije i instrumentalizacije koje nudi etnicitet su gotovo nemjerljive. Njegova stvarna ili samo navodna ugroženost može biti uzrokom eskalacije sukoba te društvu nameće obvezu primjene određenih konstruktivnih metoda zaštite tog identiteta kako bi se izbjegla eskalacija.

Manjinska zaštita ima nekoliko razina koje nude odgovarajuće instrumente zaštite u skladu sa dimenzijama manjinskog identiteta. Fundamentalna razina zaštite omogućava svakom pojedincu pripadanje određenoj et-

ničkoj ili nacionalnoj zajednici, a u skladu sa subjektivnim i objektivnim okolnostima u kojima se sama osoba nalazi. Ona nudi zaštitu od diskriminacije po etničkoj i nacionalnoj osnovi te stvara preduvjet za ostvarivanje ostalih razina prava na manjinsku zaštitu. Politička razina zaštite štiti etničke i nacionalne zajednice kao političke subjekte. Ta razina zaštite je puno primjerenija kao instrument zaštite za nacionalne manjine, nego za etničke manjine, jer su one same prvenstveno definirane kao kulturalne zajednice. Dakako, sama primjena određenih razina ovisi o shvaćanju pojma i smisla etničkih i nacionalnih zajednica unutar određenih društava. U skladu sa tim, moguće je ostvarivanje prava iz političke razine prava i za etničke zajednice. Isto vrijedi i za socioekonomsku razinu prava koja je pruža osjećaj ekonomske ravnopravnosti u društvu te omogućuje pravednu raspodjelu socioekonomskih resursa kojima društvo raspolaže, a u skladu sa etnopolitičkim principima.

Kulturalna razina zaštite omogućuje ostvarivanje kulturalnih prava manjinskim zajednicama kao grupama te pripadnicima manjinskih zajednica kao individuama. Kada govorimo o primjeni kulturalne dimenzije zaštite postavlja se pitanje koja je zapravo povezanost etničkog i nacionalnog identiteta kao primarnog cilja manjinske zaštite s kulturalnim vrijednostima koje definiraju etničke i nacionalne grupe, ali i samog pojedinca kao pripadnika tih grupa. Ne ulazeći preduboko u samu kompleksnost fenomena identiteta te njegove funkcije i položaja u znanstvenim školama etniciteta, treba istaknuti njegovu prilagodljivost, promjenjivost, ovisnost o socijalnom okruženju te usku povezanost s kulturalnim vrijednostima koje su okvirne odrednice gotovo svih teorija etniciteta.

U samim se počecima proučavanje etniciteta temeljilo ponajprije na kulturalnim razlikama između grupa. Upravo vjerovanje da pripadamo određenoj kulturalnoj, etničkoj, nacionalnoj, vjerskoj ili/i jezičnoj grupi čini nas posebnim i različitim od ostalih koji toj grupi/tim grupama ne pripadaju ili sličnima s onima koji njima pripadaju. Kulturalna dimenzija nas istovremeno spaja i razdvaja te potpuno jasno definira. Ona ima presudni utjecaj na etnički i nacionalni identitet – bez nje, on gotovo da gubi smisao svojeg postojanja. Znanstvene škole etniciteta usmjeravaju svoja istraživanja na kulturalnu dimenziju etniciteta te na utjecaj kulturalnih vrijednosti na definiranje etničkog i nacionalnog identiteta grupe i pojedinca.

Uloga kulture i kulturalnih vrijednosti u znanstvenim školama etniciteta

Većina škola etniciteta traži svoje uporište upravo na kulturi i kulturalnim vrijednostima kao osnovnim elementima koji drže etničku i nacionalnu zajednicu na okupu – bez zajedničke kulture i kulturalnih vrijednosti ne bi postojale ni etničke i nacionalne zajednice u smislu u kojem ih danas poznajemo. Najizraženiji stav o povezanosti kulture i etniciteta ima etnocentristička

škola na čelu sa Williamom Grahamom Sumnerom, koja etničku grupu definira kao centar njezina mikrosvijeta, a njezine kulturalne vrijednosti kao temelj koji služi podčinjavanju drugih etničkih zajednica.¹ Te druge zajednice se definiraju kao manje vrijedne i primitivne u odnosu na etnocentrističku grupu. Upravo takva politika je osnova kolonijalnog djelovanja u Africi i Aziji, gdje su istraživači potpuno zanemarivali tradicionalne vrijednosti, kompleksne strukture kroz koje su djelovale tamošnje zajednice kao i njihove izgrađene kolektivne i individualne identitete. Radovi pripadnika etnocentrističke škole obiluju poimanjem vlastitih kulturalnih vrijednosti, kao srži njihovog osobnog mikrosvijeta, koje žele nametnuti drugim zajednicama sa kojima se susreću kao "kvalitetnije i poželjnije vrijednosti".²

Primordijalistička škola etniciteta također smatra kako kulturalne vrijednosti imaju izrazito značajnu ulogu pri definiranju etničke i nacionalne zajednice. Pripadnost određenoj zajednici utemeljena je na "svojstvima" koja su dobivena još u ranom djetinjstvu. Ta svojstva su apsolutna, neotuđiva i nepromjenjiva. Ona nastaju kroz izgradnju odnosa unutar zajednica utemeljenih na rođaćkim strukturama (genetska povezanost) te na poveznici prema određenoj religiji, jeziku, normi i običaju kao osnovnim elementima kulturalnih vrijednosti kolektiva definiranog kao etnički ili nacionalni. Istaknuti primordijalist, američki sociolog Harold R. Isaacs, konstatira kako pojedinac kao takav uopće ne može egzistirati u socijalnim kontaktima – on mora pripadati nekom kolektivu.³ To pripadanje je definirano njegovim rođenjem u određenoj etničkoj zajednici i njezinim kulturalnim vrijednostima. Slijedom toga, dijete je već samim svojim rođenjem dio etničke zajednice i dio kolektivnog etničkog identiteta. Ono će uz pomoć socijalnih procesa spoznati kulturalne vrijednosti i kulturalne instrumente zajednice kao što su jezik, religija i običaji. Odnos pojedinca, grupe i kulturalnih vrijednosti u primordijalnom tumačenju je nepromjenjiv što znači da ga pojedinac ne može izgubiti kroz, primjerice, procese asimilacije. Potreba zaštite ipak postoji, jer i kao "nepromjenjiva veličina" identitet se razvija, a samim time je podložan utjecajima koji ga mogu ugroziti.

Jedna od rijetkih primordijalističkih teorija koja se odmiče od nepromjenjivosti kulturalnih vrijednosti kao esencijalnog izražaja etničkog identiteta je socio-biološka teorija Pierrea L. van der Berghe.⁴ Ona se ponajprije temelji

1

Usp. Sumner, William Graham, *Folkways: a study of the sociological importance of usages, manners, customs, mores, and morals*, Ginn and company, Boston, 1906.

2

Speitkamp, Wilfried, *Kolonialpolitik und Tribalismus in Afrika*, u: Berding, Helmut (ed.), *Mythos und Nation – Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewusstseins in der Neuzeiten*, Bd. 3, Suhrkamp, Frankfurt, 1996., str. 315.

3

Usp. Isaacs, Harald R., *Basic Group Identity, The Idols of the Tribe*, u: Glazer, Nathan, Moynihan, Daniel P. (eds.), *Ethnicity, Theory and Experience*, Harvard University Press, Cambridge (USA), 1975., str. 32-35.

4

Usp. Berghe, Pierre L. van den, *The Ethnic Phenomenon*, Elsevier, New York/Oxford, 1981, str.15-37.

na biološko-rođaćkom principu, a širina etničke zajednice ovisi isključivo o reprodukciji unutar grupe. Niti ova teorija ne predviđa mogućnost širenja etničke zajednice nekim drugim principima osim rođenjem unutar same zajednice, no ona time i stagnira – svi ostali elementi zajednice su od sekundarnog ili čak tercijarnog značaja za definiranje određene etničke zajednice pa tako i kulture i kulturalne vrijednosti. Ova teorija negira smisao pružanja nekog oblika manjinske zaštite etničkoj ili nacionalnoj grupi, pojedincu te njihovom/njegovom etničkom ili nacionalnom kolektivnom i/ili individualnom identitetu pa tako i zaštite kulturalne dimenzije. Sve etničke kategorije su definirane kao potpuno nepromjenjive, a kultura i kulturne vrijednosti gotovo nemaju nikakvi značaj za opstojnost same etničke ili nacionalne zajednice.

Situacionalistička škola etniciteta oslanja se na kulturu i kulturalne vrijednosti kao osnovne poveznice unutar etničke i nacionalne zajednice. Ona ih, pak, za razliku od primordijalista definira kao promjenjive, sklone drugim utjecajima pa čak i mogućnosti da pojedinac samostalno odlučuje u pogledu svojih etničkih i nacionalnih kulturalnih vrijednosti. Situacionalisti se ne koncentriraju isključivo na kulturalnu razinu zajednice, nego proučavaju političke i ekonomske utjecaje na kulturalne vrijednosti, kao i potencijal manipulacije i instrumentalizacije kojeg imaju kulturalne vrijednosti u odnosu na (samo)definiranje etničke zajednice kao takve. Upravo zbog toga Max Weber etničku zajednicu definira kao skup pojedinaca koji vjeruju u postojanje zajedništva pa, između ostalog, i zajedništva u biološko-genetskoj povezanosti te zajedništva u kulturi i kulturalnim vrijednostima.⁵ No, sve je zasnovano samo na vjerovanju da to postoji, a ne u stvarnom postojanju tog zajedništva. Takva konstrukcija zajednice je promjenjiva koliko je promjenjivo i samo vjerovanje o pripadanju i zajedništvu kao kohezivnim elementima unutar same zajednice. Mogućnosti manipulacije i instrumentalizacije su gotovo neograničene, a upravo kulturalne vrijednosti imaju presudnu moć u tim djelovanjima.

Kulturalne vrijednosti mogu spajati gotovo nespojivo, no mogu služiti i razgraničavanju među već "spojenima". Tu posebnu ulogu imaju religija i jezik, koji vrlo često služe kao centralni elementi kulturalno-političkog identiteta određene zajednice. Jedan od ključnih kritičara primordijalističke škole etniciteta, situacionist Fredrik Barth smatra kako su sadržaji koje nude kulturalne vrijednosti izmjenjivi do te mjere da određeni sociokulturalni sistemi mogu nastati kao rezultat udruživanja različitih kulturalnih vrijednosti u jednu širu (nad)grupu kako bi se jasnije razgraničili s drugim susjednim zajednicama, a da se istovremeno ili odmah nakon toga i u samoj toj široj (nad)grupi događaju razgraničenja prema kulturalnim kriterijima, koja bi trebala potvrditi samostalnost tih etničkih i nacionalnih zajednica unutar te (nad)grupe.⁶ Pri tom

5

Usp. Weber, Max, *Wirtschaft und Gesellschaft – Grundriss der verstehenden Soziologie*, J. C. B. Mohr, Tübingen, 1972, (original 1922), str. 237.

6

Usp. Barth, Fredrik, *Ethnic Groups and Boundaries – The Social Organisation of Cultural Difference*, Illinois, Waveland Press, 1998.

treba naglasiti da, iako Barth naglašava različite mogućnosti manipulacije kulturalnim vrijednostima, on ne predviđa i stvarne mogućnosti pretapanja etničkih zajednica u jednu grupu, nego upravo suprotno – on već definirane etničke zajednice doživljava kao definirane kategorije, koje ne trpe nikakve izmjene svoje pozicije. Ako etničku zajednicu i njezine kulturalne vrijednosti promatramo kroz spektar situacionalističke škole, onda se definitivno nalaže potreba pružanja zaštite kulturalne dimenzije, jer kao nezaštićena kategorija bit će laka žrtva globalizacijskih procesa, asimilacija, manipulacija i instrumentalizacija. No, pri pružanju te pomoći mora se paziti kako upravo to pružanje pomoći ne bi otvorilo prostor za manipulacije i instrumentalizacije.

U svojoj teoriji racionalnog izbora etniciteta Abner Cohen nudi mogućnost da mi kao individua ili mi kao kolektiv slobodno izaberemo što želimo – što želimo da nas predstavlja i što želimo da budu naše kulturalne vrijednosti – do te mjere da možemo sami odabrati kojoj grupi želimo pripadati.⁷ Ništa ne mora biti unaprijed strogo definirano i uvijek je promjenjivo u skladu sa našim interesima. Ako bi došlo do doslovne primjene ove teorije, onda bi se definiranju etničke zajednice prilazilo isključivo kroz pragmatično-korporativnu filozofiju dobiti, a sama etnička i nacionalna zajednica izgubile bi svoj dosada poznati smisao. No, ako se samo djelomično upustimo u nju, ona omogućava približavanje različitih etničkih i nacionalnih zajednica te njihovih kulturalnih vrijednosti, a da pri tome sve zajednice mogu jednakovrijedno ostvarivati svoje etničke i nacionalne interese. Slijedeći misao teorije racionalnog izbora etniciteta dolazi se do zaključka da kulturne razlike postaju sve manje zamjetne kako se interesi različitih etničkih i nacionalnih zajednica više preklapaju. Ako bi se interesi potpuno preklapili došlo bi do spajanja dviju etničkih grupa u jednu, koje bi tada dijelile istu kulturu i kulturalne vrijednosti. Pri tome ipak treba napomenuti da je vrlo teško očekivati da bi već formirana i definirana etnička ili nacionalna zajednica dobrovoljno napustila svoj identitet te prihvatila neki novi identitet koliko god da je taj novi identitet sličan ili čak isti dotadašnjem identitetu.

Integrativna teorija etniciteta utemeljena ja na pojedinim elementima primordijalističke i situacionalističke škole te je trenutno najzastupljenija teorija etniciteta u moderno-liberalnim društvima.⁸ Ona istovremeno obuhvaća i subjektivne i objektivne kriterije etniciteta, no zbog svojeg tumačenja etniciteta i njegove povezanosti sa kulturalnim vrijednostima svrstava se pod situacionističku školu etniciteta. Ona etnicitet definira kao potpuno promjenjivu i prema situaciji prilagodljivu veličinu, a kulturalne vrijednosti doži-

7

Usp. Cohen, Abner, Variables in Ethnicity, u: Keyes, Charles F. (ed.), *Ethnic Change*, Washington, 1981., str. 322.

8

Više u: Heckmann, Friedrich, Volk, Nation, ethnische Gruppe und ethnische Minderheit, Zu einigen Grundkategorien von Ethnizität, u: *Österreichische Zeitschrift für Soziologie* 13, Wien, 1988.; Lentze, Matthias, *Ethnizität in der Konfliktforschung – Eine Untersuchung zur theoretischen Fundierung und praktischen Anwendung des Begriffs "ethnischer Konflikt"*, Universität Hamburg – IPW, Forschungsstelle Kriege, Rüstung und Entwicklung, Nr. 1/1998, Hamburg, 1998.

vljava kao temelj etniciteta te osnovnu podlogu povezanosti unutar etničke i nacionalne grupe. Osnova ove teorije je vjerovanje u povezanost unutar grupe koja svoje uporište nalazi u zajedničkoj kulturi u širem smislu te riječi, a obuhvaća kulturalne vrijednosti, tradiciju, povijest, običaje, religiju, vjerovanja i jezik.

Zaštita kulturalne dimenzije manjinske zajednice primjenom integrativne teorije etniciteta nameće se kao imperativ, jer bi svako zapostavljanje kulturalnih vrijednosti već definiranih manjinskih zajednica moglo dovesti do eskalacije etnopolitičkih odnosa. Kako bi se eskalacija takovog odnosa mogla spriječiti društvo mora razviti određeni instrumentarij zaštite manjinskih zajednica koji bi istovremeno primjereno zaštitio manjinsku zajednicu te pružio većinskoj zajednici sigurnost da tom primjenom neće biti ugrožena njena prava i slobode. Moderna liberalno-demokratska društva nude određene instrumente manjinske zaštite, a unutar ovog rada će biti predstavljen spektar instrumenata koji pružaju zaštitu kulturalnoj dimenziji manjinskog identiteta.

Instrumenti kulturalne dimenzije manjinske zaštite

Kulturalna dimenzija manjinske zaštite sadržava mnogobrojne instrumente koji doprinose očuvanju i zaštiti etničkog i nacionalnog identiteta. Najznačajniji instrumenti kulturalne manjinske zaštite su materinji jezik, obrazovanje na materinjem jeziku, informiranje na materinjem jeziku, informiranje o doprinosu manjinske zajednice cjelokupnom društvu te uporaba simbola i znakovlja manjinske zajednice. Oni vrlo često nisu isključivo jednodimenzionalni i prožeti samo kulturalnom vrijednošću, nego sadržavaju i jak politički aspekt, tako da se može govoriti i o kulturno-političkoj dimenziji manjinske zaštite. U zaštiti kulturalnih vrijednosti posebnu ulogu ima jezik, kao jedan od osnovnih instrumenata komunikacije, no i kao jedan od esencijalnih segmenata etničkog i nacionalnog identiteta. Njegova uloga kao instrumenta zaštite manjinske zajednice može biti vrlo plodna, kako u kulturalnoj, tako i u fundamentalnoj i političkoj dimenziji manjinske zaštite.

Jezič manjinske zajednice kao instrument njezine kulturalne zaštite

Kada se govori o jeziku kao instrumentu manjinske kulturalne zaštite, onda se pri tome ne misli na jezik kao sredstvo redovne komunikacije i kao instrument lingvistike, nego kao jedan od primarnih segmenata etničkog i na-

cionalnog identiteta.⁹ Upravo se u njegovom značaju za etnički i nacionalni identitet nalazi i pravi značaj jezika kao i njegova suštinska vrijednost u zaštiti manjinskih zajednica. Kada se jezik shvati kao neodvojivi dio identiteta, onda njegove lingvističke značajke zauzimaju tek sekundarni položaj, a sam jezik postaje ovisan o sociolingvističkim, političkim i ideološkim konstrukcijama, koje se nameću kao njegov temeljni okvir.

Jezik u funkciji instrumentalizacije može poticati razgraničavanja ili, prema potrebi, spajanja sa drugim, lingvistički bliskim, jezicima. Kao dio etničkog i nacionalnog identiteta on postaje idealan instrument za mobiliziranje etničkih i nacionalnih grupa, a vrlo često služi i kao strateški faktor pri definiranju grupe kao samostalne etničke zajednice. Mogućnosti političke instrumentalizacije i etničke mobilizacije koje pruža jezik su gotovo neiscrpne. No, ako se jezik prihvati isključivo kao konstrukt elita, postavlja se pitanje treba li mu pružiti zaštitu te na taj način zapravo podržati projekte koje elite nameću. Dakako, pri tome treba naglasiti da ciljevi instrumentalizacije mogu biti definirani kroz pozitivne mjere za razvoj, stvaranje i funkcioniranje zajednice te da je jezik iako instrumentalizirani konstrukt, neodvojiv činjenični dio etničkog i nacionalnog identiteta grupe i pojedinca.

Zapravo se zaštita manjinskog materinjeg jezika kao kulturnog, ali i političkog instrumenta manjinske zaštite, nameće kao obveza društvu iz cijelog niza razloga. Materinji jezik je neodvojivi dio etničkog i nacionalnog identiteta pa samim time se zapravo njegovom zaštitom, štiti identitet samog pojedinca i manjinske grupe u cjelini. On ima funkciju jednog od centralnih objektivnih kriterija za (samo)definiranje pripadnosti određenoj etničkoj i nacionalnoj zajednici.¹⁰ Poznavanje određenog jezika vrlo se često doživljava kao dokaz mogućnosti pripadanja određenoj grupi, dok bi izostanak poznavanja osobu mogao eliminirati iz kruga pripadnika određene etničke ili nacionalne zajednice. Pri tome treba napomenuti, da škole etniciteta o ovom pitanju nemaju ujednačena stajališta.¹¹

Također treba napomenuti da jezik može biti opasan instrument negativnih manipulacija te bi upravo primjerena zaštita mogla onemogućiti destruktivno korištenje jezika. Jezik može biti vrlo opasan instrument poticanja su-

9

Iako lingvistička zaštita kod manjinskih jezika ima manji značaj za razvoj socijalnih i političkih odnosa u društvu, u određenim situacijama se iskazuje njezina potreba – kao zaštita jezika u smislu lingvističko – kulturalnog blaga. Takva se zaštita pruža jezicima kojima prijeti nestanak zbog gubitka njihovog značaja kao sredstva komunikacije.

10

Usp. Faisst, Sabine, *Minderheitenschutz im Grundgesetz und in den Landesverfassungen*, Medien Verlag Köhler, Tübingen, 2000, str. 75.

11

Primordijalisti smatraju da su objektivni kriteriji osnovni kriteriji koji postavljaju temelj za (samo)definiranje pripadnosti. Subjektivisti nasuprot tome smatraju da su objektivni kriteriji samo pomoćni pri (samo)definiranju, dok je subjektivni osjećaj određenog pojedinca o pripadanju grupi zapravo temelj (samo)definiranja. Situacionalističko stajalište je blisko subjektivističkom te se i samo temelji na subjektivnom vjerovanju u pripadanje određenoj grupi, no ono traži potvrdu toga pripadanja u objektivnim kriterijima, koje postavlja kao temeljni okvir pripadanja etničkoj ili nacionalnoj zajednici.

koba i njihove eskalacije kada dođe u podređenu poziciju, jer njegovim stavljanjem u tu poziciju i sam etnički i nacionalni identitet postaje dio te podređene pozicije. Klasični primjer je situacija u kojoj dominantna grupa koristi jezik kao instrument ograničavanja pristupa socioekonomskim resursima tako da samo savršeno poznavanje njezinog materinjeg jezika omogućuje pristup socioekonomskim resursima na teritoriju cijele države. Ta je situacija posebice opasna u društvima u kojima manjinske zajednice u određenim teritorijima predstavljaju većinu, a uz pomoć destruktivnih jezičnih barijera im se onemogućava pristup resursima, primjerice zapošljavanju. Takva ograničenja slabe ekonomsku moć zajednice i pojedinaca unutar nje, dovode do frustracija i u konačnici otvaraju put za eskalaciju etnopolitičkih odnosa. Kako bi se takve situacije mogle izbjeći, upravo se zaštita materinjeg jezika manjinske zajednice, kao i jezično njegovanje i poštivanje, u redovnoj uporabi nameće kao jedno od obveznih konstruktivnih rješenja.

Obrazovanje na jeziku manjinske zajednice kao instrument njezine kulturalne zaštite

Najefektniji sustav zaštite jezika kao primarnog segmenta etničkog i nacionalnog identiteta je obrazovanje pripadnika manjinskih zajednica na njihovim materinjim jezicima. Ono ima i svoju samostalnu vrijednost kao jedan od kulturalnih instrumenata manjinske zaštite, ali i kao opći instrument manjinske zaštite čijim se ostvarenjem stvara nova elita zajednica, omogućava olakšani pristup političkim i socioekonomskim resursima te primjenom konstruktivnih metoda izbjegava redovna asimilacija u većinsku zajednicu. Ostvarivanjem prava na obrazovanje na materinjem jeziku, ostvaruju se i prava iz fundamentalne manjinske razine poput prava na ravnopravnost i prava na nediskriminaciju. Zapravo, obrazovanje kao instrument ima gotovo jednak značaj za primjereno pozicioniranje manjinske zajednice u društvu kao što ga ima i sam materinji jezik zajednice.

U društvima u kojima žive zatvorene zajednice, koje međusobno ostvaruju nisku razinu komunikacije, pripadnici manjinskih zajednica vrlo često ne poznaju dovoljno ili uopće službeni jezik društva u kojem žive te bi ih onemogućavanje obrazovanje na njihovom materinjem jeziku dovelo u diskriminatorni položaj. U takvom položaju bi bila olakšana asimilacija pripadnika manjinske zajednice te bi im bio otežan pristup društvenim resursima. Onemogućavanje obrazovanja na materinjem jeziku može direktno utjecati na ugrožavanje etničkog ili nacionalnog identiteta, što može biti direktni povod za eskalaciju etnopolitičkih odnosa. Pri tome treba naglasiti da su osobe nižeg obrazovanja ili bez njega idealne žrtve manipulacija i instrumentalizacija te čine temeljnu strukturu oružanih snaga u etnopolitičkim sukobima.¹² Želi li

12

Usp. Calic, Marie-Janine, *Krieg und Frieden in Bosnien-Herzegovina*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1995., str. 142-143.

društvo izbjeci eskalaciju sukoba onda bi trebalo omogućiti obrazovanje na materinjem jeziku kao konstruktivnu metodu izbjegavanja potencijala za etnopolitičke sukobe i metodu kvalitetne zaštite etničkog i nacionalnog identiteta.

Pitanje primjerene zaštite ovim instrumentom ovisno je o etnopolitičkim odnosima i situaciji u određenom društvu. U nekim se društvima manjinska zajednica zadovoljava samo najosnovnijom razinom u segmentu obrazovanja na materinjem jeziku. Pri tome pripadnici manjinske zajednice svladavaju zapravo sve predmete na službenom jeziku društva, a imaju mogućnost dodatne nastave za svladavanja svoga materinjeg jezika. Sljedeći model pored učenja materinjeg jezika uključuje i učenje o povijesti, kulturi i tradiciji etničke ili nacionalne zajednice u dodatnim nastavnim satima. Model koji nudi pola nastave na službenom jeziku, a pola na materinjem jeziku je vrlo rijetko zastupljen. Smisao tog obrazovnog modela može se tražiti u dodatnom osiguranju od procesa asimilacija te potvrdi identiteta manjinske zajednice. Model koji omogućava cjelokupno školovanje na manjinskom jeziku je najzastupljeniji u sredinama gdje manjinska zajednica čini većinu i ima vrlo malo kontakata s većinskom zajednicom u društvu.¹³ Ovaj model vrlo često ima zadatak pripadnicima manjinskih zajednica omogućiti i svladavanje službenog jezika društva kako bi nakon školovanja imali olakšan pristup društvenim resursima.

Ostali instrumenti kulturalne zaštite manjinskih zajednica

Uz materinji jezik i obrazovanje na materinjem jeziku, postoji još cijeli niz kulturalnih instrumenata, koji su istovremeno isprepleteni mnogobrojnim aspektima manjinske zaštite, a posebice značajnu ulogu imaju pri osiguranju zaštite etničkog i nacionalnog identiteta. Informiranje na materinjem jeziku pripadnicima manjine omogućava neograničeni pristup informacijama te im na taj način olakšava pristup društvenim resursima. Taj vid zaštite vrlo je bitan u društvima u kojim postoji nedovoljno poznavanje službenog jezika društva, no vrlo je često u uporabi i u drugim društvima u kojima ima funkciju dodatnog zaštitnika identiteta. Informiranje kao instrument manjinske zaštite ima još cijeli niz uloga u poticanju efikasnijeg razvoja i funkcioniranja manjinske zajednice u društvu, primjerice – pružanje informacija o doprinosu pripadnika manjinske zajednice cijelom društvu te na taj način postizanje kvalitetnijeg pozicioniranja manjinske zajednice.

Udruživanje pripadnika manjinske zajednice u kulturne udruge i institucije radi zaštite kulturnog blaga zajednice, materinjeg jezika, tradicije i običaja jedan je od izravnijih kulturalnih instrumenata, jer on gotovo isključivo potiče zaštitu etničkog i nacionalnog identiteta temeljem zaštite kul-

13

Više u: Richter, Dagmar, *Sprachenordnung und Minderheitenschutz im schweizerischen Bundesstaat*, Springer, Berlin, 2005., str. 237.

turalnih vrijednosti zajednice. Ovaj instrument ima posebno važnu ulogu u društvima koja podržavaju funkcionalnu manjinsku autonomiju. U tim se društvima osnova djelovanja manjinske zaštite temelji na udruživanju pojedinaca, a ne na djelovanju državnih organa.¹⁴ Izostankom njihova udruživanja mogla bi u potpunosti izostati i sama kulturalna zaštita manjinske zajednice. One mogu biti raznovrsne, od kulturno-umjetničkih društava, nacionalnih knjižnica i kazališnih skupina pa do zaklada koje pomažu članovima manjinske zajednice pri ostvarivanju pristupa društvenim resursima, a najčešće kroz potporu obrazovanja pripadnika zajednica.

Simboli i znakovlje zajednice služe kao značajni kulturalni, ali i politički instrument zaštite identiteta. Njihovo zabranjivanje je destruktivna metoda rješavanja etnopolitičkih izazova te bi moglo biti dostatno za otvaranje prostora eskalacije unutar etnopolitičkih odnosa. Ovaj kulturalno-politički instrument obuhvaća primjerice himne, zastave, grbove, kao i posebne dane značajne za manjinsku zajednicu. U kreiranju ovih instrumenata vrlo je bitno da manjinska zajednica može iskazati istovremeno svoju privrženost društvu u kojem živi kao i povezanost sa matičnom državom. U ovaj instrument se može uvrstiti i označavanje mjesta u kojima je manjinska zajednica zastupljena na regionalnoj i lokalnoj razini. Ako manjinska zajednica ima izrazito (posebice brojčano) značajnu zastupljenost u društvu onda to obilježavanje može biti primjereno i na državnoj razini, a ovisno o etnopolitičkim odnosima unutar samog društva. Ta označavanja imaju ulogu potvrde zaštite identiteta, a vrlo često figuriraju i kao znak autohtonosti zajednice na određenom prostoru.

Zaključak

Kulturalna zaštita manjinske zajednice nameće se kao demokratska i sigurnosna obveza društava u kojima žive pripadnici etničkih i nacionalnih manjinskih zajednica. Uz pomoć kulturalnih instrumenata društvo može pružiti odgovarajuću zaštitu etničkom i nacionalnom identitetu, a kroz njega i manjinskoj zajednici i njezinim pripadnicima. Ako je kulturalna zaštita adekvatno primijenjena, ona ispunjava sve elemente konstruktivne metodologije rješavanja etnopolitičkih izazova. Izostanak pružanja primjerene kulturalne zaštite može otvoriti prostor manipulaciji, instrumentalizaciji te eskalaciji etnopolitičkih odnosa. Iako znanstvene škole etniciteta nemaju jedinstven stav, ipak se može primijetiti da trenutno najzastupljenija škola – situacionistička škola etniciteta – kao imperativ nameće potrebu zaštite etničke i nacionalne zajednice, pojedinca kao pripadnika manjinske zajednice te identiteta pripadnika te zajednice.

14

Više u: Strahlberg, Dirk, *Minderheitenschutz durch Personal-und Territorialautonomie, Ein Vergleich*, VVF, Hamburg, 2000., str. 41.

Instrumenti i mjere kulturalne zaštite služe kao adekvatno sredstvo sprečavanja eskalacije etnopolitičkih odnosa, jer ostvaruju direktnu zaštitu srži etničke i nacionalne pripadnosti – oni pružaju zaštitu etničkom i nacionalnom identitetu. Oni na primjeren način mogu onemogućiti destruktivne procese unutar etnopolitičkih odnosa, kao što su primjerice procesi asimilacije i segregacije. Kada većinska zajednica prihvati kulturalna prava manjinske zajednice kao idealno rješenje za etnopolitičke izazove u društvu, onda se automatski pospješuje integracija manjinske zajednice u društvo. Integrirani pripadnici manjinske zajednice, kao i sama manjinska zajednica, moći će državu u kojoj žive doživjeti kao svoju domovinu, službeni jezik države u kojoj žive usvojiti kao svoj drugi materinji jezik i zasigurno neće predstavljati potencijal za etnopolitičke sukobe.

Literatura

- Barth, Fredrik, *Ethnic Groups and Boundaries-The Social Organisation of Cultural Difference*, Waveland Press, Illinois, 1998.
- Berding, Helmut (ed.), *Mythos und Nation – Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewusstseins in der Neuzeiten*, Suhrkamp, Frankfurt, 1996.
- Berghe, Pierre L. van den, *The Ethnic Phenomenon*, Elsevier, New York/Oxford, 1981.
- Calic, Marie-Janine, *Krieg und Frieden in Bosnien-Herzegovina*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1995.
- Cohen, Abner, Variables in Ethnicity, u: Keyes, Charles F. (ed.), *Ethnic Change*, Washington, 1981.
- Faisst, Sabine, *Minderheitenschutz im Grundgesetz und in den Landesverfassungen*, Medien Verlag Köhler, Tübingen, 2000.
- Glazer, Nathan/Moynihan, Daniel P. (eds.), *Ethnicity, Theory and Experience*, Harvard University Press, Cambridge (USA), 1975.
- Heckmann, Friedrich, Volk, Nation, ethnische Gruppe und ethnische Minderheit, Zu einigen Grundkategorien von Ethnizität, *Österreichische Zeitschrift für Soziologie* 13, Wien, 1988.
- Isaacs, Harald R., Basic Group Identity, The Idols of the Tribe, u: Glazer, Nathan, Moynihan, Daniel P. (eds.), *Ethnicity, Theory and Experience*, Harvard University Press, Cambridge (USA), 1975.
- Keyes, Charles F. (ed.), *Ethnic Change*, Washington, 1981.
- Lentze, Matthias, *Ethnizität in der Konfliktforschung – Eine Untersuchung zur theoretischen Fundierung und praktischen Anwendung des Begriffs "ethnischer Konflikt"*, Universität Hamburg – IPW, Forschungsstelle Kriege, Rüstung und Entwicklung, Nr. 1/1998, Hamburg, 1998.
- Richter, Dagmar, *Sprachenordnung und Minderheitenschutz im schweizerischen Bundesstaat*, Springer, Berlin, 2005.

- Speitkamp, Wilfried, *Kolonialpolitik und Tribalismus in Afrika*, u: Berding, Helmut (ed.), *Mythos und Nation – Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewusstseins in der Neuzeiten*, Bd.3, Suhrkamp, Frankfurt, 1996.
- Strahlberg, Dirk, *Minderheitenschutz durch Personal- und Territorialautonomie, Ein Vergleich*, VVF, Hamburg, 2000.
- Sumner, William Graham, *Folkways: a study of the sociological importance of usages, manners, customs, mores, and morals*, Ginn and company, Boston, 1906.
- Weber, Max, *Wirtschaft und Gesellschaft – Grundriss der verstehenden Soziologie*, J. C. B. Mohr, Tübingen, 1972, (original 1922).

Summary

Cultural Protection of the Ethnic Minority Communities as an Instrument for Prevention of the Ethnopolitical Conflicts Escalation

Cultural protection of the minorities is seen as an almost ideal framework for the protection of ethnic and national communities. Its instruments are used for the protection of ethnic and national identity. These instruments have been used to protect cultural values as the basis of the entire community as well. Although the ethnicity scholars do not share unique attitude towards culture, cultural values, and also their influence on the ethnic and national identity, it is hard to imagine modern minority policy without of cultural instruments. Only their protection could secure existence of the ethnic and national communities. The most powerful instrument of the cultural minority protection is their native language, which makes an inseparable part of the ethnic and national identity. Means of cultural protection include numerous instruments, such as education using their native language, providing the information in the minority language, creating cultural associations and institutions which gather representatives of the minority community, as well as symbols of the community in question.

Key words: ethnicity, ethnic minorities, culture, cultural rights, protection of ethnic rights